

НАПРЯМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ОСОБИСТИХ СЕЛЯНСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ

Анотація. В статті досліджено сучасний стан розвитку особистих селянських господарств. Визначено шляхи трансформації дрібнотоварного сектору у виробництва товарного типу. Обґрунтовано необхідність системного підходу у розробці рекомендацій щодо розвитку особистих селянських господарств.

Ключові слова: особисте селянське господарство, товарне виробництво, аграрна сфера.

Постановка проблеми. Сучасний етап функціонування вітчизняного аграрного сектору характеризується посиленням значення селянських господарств, які поступово перетворюються на одну із важливих складових соціально-економічного розвитку сільських територій, а також відіграють суттєву роль у забезпеченні населення продовольством. В дрібнотоварному секторі аграрного виробництва створюється 39,7% м'яса, 77,5% молока, 97 % картоплі, 20 % зернових і зернобобових культур, 88,2% овочів та 80,6% плодово-ягідної продукції[4]. При цьому сам процес виробництва характеризується низьким рівнем товарності, мінімальним ступенем механізації і в цілому відсутністю належного наукового обґрунтування. Ситуація, що склалася, вимагає якісно нових підходів щодо оцінки подальших напрямів розвитку особистих селянських господарств як складової вітчизняної аграрної сфери.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання функціонування селянських господарств в сучасних умовах знайшли своє відображення в працях В.С. Дієсперова, В.К. Збарського, М.Й. Маліка, І.В. Прокопи, В.В. Юрчишина, Т.І. Яворської. Специфіка селянських господарств як організаційного оформлення соціально-економічної діяльності селянської родини, її розвитку, мотивації до праці тощо досліджувалася в працях О.В. Чайнова, О.М. Челінцева, Т.Шаніна. Проте, на нашу думку, лишаються недостатньо вивченими перспективи подальшого розвитку особистих селянських господарств як суб'єкту аграрних відносин.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження сучасних тенденцій в

сфері дрібнотоварного виробництва, шляхів оптимізації діяльності особистих селянських господарств, напрямів їхньої адаптації до вимог сучасного агресивного конкурентного середовища.

Виклад основного матеріалу. Основною проблемою, що стає на заваді розвитку селянських господарств, є споживчий характер переважної більшості таких виробництв. Понад 60% молока, м'яса, яєць, овочів та фруктів створюється селянами з метою самозабезпечення або подальшого розповсюдження через систему родинних зв'язків. Дана ситуація може розглядатися лише як тимчасовий варіант вирішення продовольчої проблеми і є абсолютно неприйнятною в якості постійної моделі поведінки селянських господарств. основою розвитку особистих селянських господарств має бути стимулювання селян до переходу від натурального виробництва сільськогосподарської продукції на товарний спосіб господарювання. Даний процес передбачає наявність відповідного матеріально-технічного та організаційно-фінансового забезпечення, а також вимагає посилення інтеграційних зв'язків між аграрною наукою та дрібнотоварним сектором аграрного виробництва.

Позитивним прикладом в цьому аспекті є розроблена фахівцями ННЦ "Інститут аграрної економіки" НААНУ "Програма розвитку особистих селянських господарств в Україні на період до 2020 року". Метою даної програми є створення організаційно-економічних умов для ефективного розвитку особистих селянських господарств на основі єдності економічних, соціальних і екологічних інтересів та активізації підприєм-

ницької ініціативи в частині зростання доходів, вирішення проблеми зайнятості та соціального захисту[3].

Одним з напрямів трансформації особистих селянських господарств є організація виробництва продукції тваринництва у формі сімейних ферм, під якою розуміється форма підприємницької діяльності, що залежно від площі використовуваної землі та обсягу реалізованої продукції, проводиться як зі створенням, так і без створення юридичної особи членами ОСГ з метою організації товарного виробництва та задоволення особистих потреб[2].

Фахівцями ННЦ "Інститут аграрної економіки" НААНУ було розроблено низку бізнес-проектів по організації молочних та свинарських сімейних ферм на базі окремої родини. В процесі реалізації прогнозувалося створення міні-підприємств відповідних напрямків, що передбачало активне використання засобів механізації та автоматизації,

інтеграцію в систему кредитних відносин тощо. До позитивних рис даних проектів слід віднести, окрім іншого, обов'язковість професійної кваліфікації серед членів родини (зоотехнік, економіст), а також відносно нетривалий період повернення затрачених коштів (3-5 років)[1,2].

Проте, слід відзначити, що ефективна реалізація зазначених проектів передбачає наявність стартового капіталу, системи збуту, а також сприятливого фінансового середовища. Необхідною умовою ефективного функціонування сімейної ферми з виробництва молока є існування власної кормової бази, тобто земельних площ під пасовищами. Також потребуватимуться земельні площі під будівлі та споруди. Слід відзначити при цьому, що сучасним особистим селянським господарствам притаманна чітка майнова диференціація, що підтверджується даними по використанню земельних ділянок в сільських домогосподарствах (табл.1).

Таблиця 1

Розподіл сільських домогосподарств за площею землі*

Домогосподарства з площею землі, га	Рік					2013 до 2005, +-
	2005	2010	2011	2012	2013	
Кількість домогосподарств						
До 0,5	50,8	50,9	50,6	50,2	52,6	1,8
у т.ч.						
до 0,25	22,4	25,2	23,5	23,7	26,6	4,2
0,25-0,5	28,4	25,7	27,1	26,5	26,0	-2,4
0,51-1,0	30,3	27,3	27,3	27,0	25,9	-4,4
Більше 1,0	18,9	21,8	22,1	22,8	21,5	2,6
у т.ч.						
1,01-5,0	16	18,5	18,8	19,3	17,9	1,9
5,01-10,0	1,7	2,0	2,0	2,2	2,2	0,5
більше 10,0	1,2	1,3	1,3	1,3	1,4	0,2
Площа землі домогосподарств						
До 0,5	13,6	11,5	11,9	11,6	12,3	-1,3
у т.ч.						
до 0,25	3,3	3,3	3,3	3,2	3,8	0,5
0,25-0,5	10,3	8,2	8,6	8,4	8,5	-1,8
0,51-1,0	20,2	16,2	16,0	15,7	15,6	-4,6
Більше 1,0	66,2	72,3	72,1	72,7	72,1	5,9
у т.ч.						
1,01-5,0	28,2	30,4	31,4	31,3	30,2	2,0
5,01-10,0	11,1	11,8	11,5	12,3	13,1	2,0
більше 10,0	26,9	30,1	29,2	29,1	28,8	1,9

*Розраховано за даними Державної служби статистики України

Переважає більшість селян (близько 80%) є малоземельними, розмір земельних ділянок, що ними використовується для сільськогосподарського виробництва, не перевищує 0,5 га, причому загальна територія таких ділянок становить близько 20% у загальному обсязі. При цьому крупні землекористувачі, розмір земель яких перевищує 1 га, контролюють понад 70% загальної площі, причому їхня чисельність становить близько 20%. Зазначені пропорції протягом 2005-2013рр суттєво не змінювалися, що свідчить про статичний характер майнової диференціації селян.

В даній ситуації концепція сімейних ферм може розглядатися лише як один з напрямків трансформації особистих селянських господарств, переведення їх на товарні принципи діяльності. Запорукою розвитку вітчизняного селянства, і, як наслідок, розбудови сільських територій, має стати комплексний системний підхід, коли рекомендації щодо підвищення рівня ефективності сільськогосподарського виробництва розроблятимуться не лише для крупних господарств, які є фактично приватними підприємствами і лише не оформлюють свій статус офіційно.

На нашу думку, доцільно приділяти особливу увагу стимулюванню розвитку малоземельних домогосподарств, що складають 80% від усього вітчизняного селянства і рівень добробуту яких визначатиме перспективи українського села в соціальному та адміністративному аспектах. Більше того, сучасний техніко-технологічний рівень забезпечення сільськогосподарського виробництва дозволяє ефективно ведення господарської діяльності на товарних засадах, не застосовуючи суттєвих капіталовкладень.

Саме тому основою соціально-економічного розвитку сільських територій

має бути поєднання кооперації та диверсифікації як головних принципів діяльності дрібнотоварного сектору аграрного виробництва. Диверсифікація як засіб співіснування великої кількості дрібних сільгоспвиробників в межах одного населеного пункту знижуватиме негативні наслідки конкурентної боротьби, що природно притаманна середовищу селянських господарств в одній місцевості, а створення кооперативних об'єднань сприятиме консолідації одноосібних господарств в єдину спільноту.

Висновки. За сучасних умов розвитку вітчизняної аграрної сфери суттєво зростає роль особистих селянських господарств у виробничому аспекті, а також як важливої складової процесу розбудови сільських територій. Питання продовольчого забезпечення населення по цілій низці видів продукції практично повністю вирішується за рахунок функціонування дрібнотоварного сектору. Однак ефективна економічна діяльність особистих селянських господарств в умовах агресивного конкурентного середовища є можливою лише у випадку їхнього якісного розвитку і переходу на товарний спосіб виробництва сільськогосподарської продукції.

Розроблені проекти щодо організації сімейних ферм з виробництва молока, м'яса ВРХ та свинини не зачіпають малоземельних селянських господарств, які являють собою близько 80% від загальної чисельності. На нашу думку, в основу розвитку особистих селянських господарств має бути закладено комплексний системний підхід, який передбачає поєднання диференціації та масовості у розробці рекомендацій для дрібнотоварного сектору і створення відповідних бізнес-моделей.

Список літератури

1. Кісіль М.І., Черненко Д.С. Інвестиційний проект створення міні-свіноферми в особистому селянському господарстві/М.І. Кісіль, Д.С. Черненко. - К.: ННЦ "ІАЕ", 2013. - 67с.
2. Методичні рекомендації з організації сімейних ферм в Україні (на прикладі виробництва молока)/ [Ю.О. Лупенко, М.Й. Малік, М.І. Кісіль та ін.]. - К.: ННЦ "ІАЕ", 2014. -60с.
3. Програма розвитку особистих селянських господарств в Україні на період до 2020 року (проект)/ [за ред. Ю.О. Лупенка, М.Й. Маліка]. - К.: ННЦ ІАЕ, 2013. - 28с.
4. Сільське господарство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.
5. Чаянов А.В. Крестьянское хозяйство: Избранные труды / [редкол.сер.: Л. И. Абалкин (пред.) и др.]. – М. : Экономика, 1989. – 492 с.

6. Челинцев А.Н. Теоретические основания организации крестьянского хозяйства. /А.Н. Челинцев. - Харьков, 1919. - 178с.
7. Шанин Т. Русское крестьянское право и наследование имущества [Электронный ресурс] / Т. Шанин //Отечественные записки. - 2003. - №.2(11) . - Режим доступа: <http://strana-oz.ru/2003/2>.

Annotation

Problem setup. In modern conditions significantly increased the value of personal peasant farms. Private farms are the basis for the development of entire areas in the agricultural sector. It is necessary to create conditions for the effective development of private farms. This requires organizational, logistical and information support.

The results of the study. The existing concept of farms does not fully meet modern conditions. Organization of family farms can be organized only in farms with large land area. Most farmers do not have large plots of land and are not able to conduct commercial production on a large scale. Necessary to provide a comprehensive and systematic development of commodity production in all types of personal peasant farms.

Conclusions. Private farms play an important role in ensuring food security. They significantly affect the development of the Ukrainian village. The development of personal peasant farms should be provided on the principles of the system.

Keywords: private farm, commodity production, agrarian sphere.